

Dr. sc. Alica Arnaut

Mr. sc. Fehim Terzić

**INOVATIVNE NASTAVNE PRAKSE U NASTAVI MATERNJEG JEZIKA
I KNJIŽEVNOSTI U OSNOVNOJ ŠKOLI
Susreti generacija na nastavi B/H/S jezika i književnosti¹**

Sažetak

Od 2012. do 2015. godine na području Zeničko-dobojskog kantona je implementiran projekat pod nazivom Implementacija definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom području u Zeničko-dobojskom kantonu 2012-2015. U okviru istog autori rada su imali različite uloge, iskustva i rezultate, a po završetku projektnih aktivnosti nastavili su timski saradnju na unapređenju nastave B/H/S jezika i književnosti od 1. do 9. razreda osnovne škole uvođenjem inovativnih nastavnih praksi. Jedna od njih nazvana je Susreti generacija na nastavi B/H/S jezika i književnosti. Navedena praksa se realizirala u JU OŠ "Meša Selimović" u Zenici od marta 2017. godine u jednom odjeljenju razredne nastave i jednom odjeljenju predmetne nastave. Praksa je podrazumijevala interpolaciju i integraciju sadržaja iz nastave B/H/S jezika i književnosti u mlađim i starijim razredima osnovne škole na način da se jedanput mjesečno nastavni sati za odabrane nastavne jedinice realiziraju u kombiniranom odjeljenju učenika razredne i predmetne nastave (IV i VII razred) uz projektno ili tematsko planiranje. Nastavni sat organiziran na ovaj način realiziraju dva nastavnika (nastavnik razredne nastave i nastavnik predmetne nastave). Ovu inovativnu praksu bazirali smo na učenju usmjerenom na učenika (UUU) koja premješta osnovni naglasak sa nastave jezika i književnosti na učenje i razvoj jezičko-komunikacijskih kompetencija.

Ključne riječi: inovativna praksa, nastava maternjeg jezika, projektno i tematsko planiranje, učenje usmjereno na učenika

Polazišta za kreiranje inovativne prakse

Kao polazna osnova za kreiranje inovativne prakse poslužila su nam iskustva iz učešća u projektu *Implementacija definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom području u Zeničko-dobojskom kantonu 2013 – 2015*, koji se realizirao u kontinuitetu tri školske godine u osnovnim školama na području Zeničko-dobojskog kantona, kao i iskustva i rezultati sa nekoliko oglednih sati koji su realizirani za potrebe projekta *Jačanje socijalnog uključivanja – jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspješnom razvoju djece sjeverozapadnog Balkana 2016-2018*. Na ovim oglednim satima je prvi put primijenjeno integrirano podučavanje nastavnih sadržaja iz B/H/S jezika i književnosti u kombiniranom odjeljenju razredne i predmetne nastave, a nastavni sati su evaluirani od strane predstavnika konsultantske kuće Miske-Witt & co. iz Sjedinjenih Američkih Država i predstavnika Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici. To je bio povod da se postojeća praksu unaprijedi, vremenski artikulira u godišnjim i mjesečnim planovima rada i u

¹ Inovativna praksa je realizirana u odjeljenjima koje vode profesorica razredne nastave Berina Šećibović i nastavnica b/h/s jezika Dževahira Dizdar u Osnovnoj školi "Meša Selimović" u Zenici.

kontinuitetu počne primjenjivati jedanput mjesečno, počevši od školske 2016/2017. godine u odjeljenjima IV² i VII⁴ razreda. Praksa se pokazala izuzetno korisnom, prije svega za proces učenja, što i jeste bio segment koji se nastojao unaprijediti, ali i za nivo jezičko-komunikacijskih kompetencija učenika gledano iz ugla svih oblasti Čitanja, Pisanja, te Usmenog izražavanja i slušanja. Praksa se dalje razvijala i bazirala na polazištima učenja usmjerenog na učenika (UUU). "Učenje usmjereno na učenika (UUU) ili usmjerenost na učenika, je model učenja koji učenika stavlja u centar procesa učenja. Učenje usmjereno na učenika razvija vještine učenja-kako-se-uči, kao što su rješavanje problema, kritičko mišljenje i reflektivno promišljanje. Učenje usmjereno na učenika se oslanja i prilagođava različitim stilovima učenja učenika." (INTIME 1999)

Jedna od karakteristika *UUU* jeste da učenici neće uvijek raditi samostalno, oni će biti u interakciji sa drugim učenicima. Tradicionalno je u školskom sistemu zastupljeno takmičenje, dok je manji naglasak, ili se manje nagrađuje, zajednički trud i rezultati koji su ostvareni kroz saradnju. Sa prelaskom na nastavne planove i okvirne programe koji su iskazani kroz definirane ishode učenja postoji sve manje opravdanosti za jakim takmičarskim elementom u nastavi, a samim tim i školi kao učećoj zajednici, osim ukoliko se on ne posmatra kao motivator. Umjesto toga, postoji osnov za podsticanje učenika da saradnički rade, a ne da zadatku prilaze takmičarski, ili da takmičarski rješavaju probleme i na taj način ostvaruju rezultate.

Saradnički rad, koji je zastupljen u ovoj inovativnoj praksi, je važan kako bi učenici mogli razviti vještine interakcije s drugima i kako bi mogli da rade kao članovi tima, što će iskusiti u budućnosti, kako na radnom mjestu, tako i u životu općenito. Izučavajući nastavne sadržaje kroz integrirano podučavanje i interpolaciju sadržaja jezika i književnosti, učenici razvijaju samopouzdanje, samomotivaciju i sposobnost da rade samoinicijativno, jer se ovo vrlo često zahtijeva u životu i u radnim situacijama. Pristup usmjeren na učenike različitog uzrasta u okviru inovativne prakse *Susreti generacija na nastavi B/H/S jezika i književnosti* teži uključivanju kombinacije uzrasta, sadržaja, različitih oblika samostalnog, saradničkog i/ili timskog učenja i aktivnosti.

Uključivanje ovog pristupa u nastavnoj praksi je, također, važno, kako bi se na uzrasne razlike između učenika gledalo kao na jedinstvo koje unapređuje socijalne odnose i jača komunikacijske kompetencije na maternjem jeziku.

Cilj i željeni ishodi inovativne prakse

Cilj realizirane prakse jeste razvoj i jačanje jezičko-komunikacijskih kompetencija na materenjem jeziku primjenom integriranog podučavanja i učenja u heterogenim grupama koje odražavaju jedinstvo u različitostima.

Očekivani ishodi podrazumijevaju da će učenici kroz ovu praksu:

a) moći:

- usvajati nastavne sadržaje po principu akceleracije i brže napredovati nego što je slučaj u homogenim grupama učenika istog uzrasta
- kritički promišljati i učiti refleksijom na iskustva kroz tematski slične sadržaje i dizajnirane aktivnosti različitih nivoa složenosti

b) znati:

- efikasno primijeniti tehnike i strategije za razvoj kritičkog mišljenja s ciljem postizanja boljih rezultata iz oblasti Čitanje, Pisanje, Usmeno izražavanje i slušanje
- primjenjivati načela nenasilne komunikacije

- upravljati vremenom i resursima za učenje
- c) razumjeti:
- koncept jedinstva u različitostima (svi smo različiti i jednako važni)
 - temeljna polazišta za uspješnu komunikaciju, prezentaciju i funkcioniranje u timu
 - važnost poduzetničkog duha i inicijative, te preuzimanja individualne, grupne i timske odgovornosti fokusirajući se na proces učenja i kompetencije naspram produkata (npr. ocjena) te individualnog i grupnog kompetitivizma.

Realizacija nastavne prakse

Inovativna praksa je zamišljena kao nastavak aktivnosti na unpređenju nastave B/H/S jezika i književnosti nakon završetka i aktivnog učešća autora ovog rada u Projektu *Implementacija definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom području u Zeničko-dobojskom kantonu 2012-2015*. Postupci i koraci u realizaciji ove inovativne prakse zamišljeni su kao četverofazni model koji omogućava, nakon evaluacije (tekuće, finalne), nadogradnju i/ili redizajniranje polazne varijante inovativne prakse.

Postupci i koraci u realizaciji su sljedeći:

1. postupak (faza): Dizajniranje inovativne prakse (januar 2017. godine)

- a) Formiranje tima profesionalaca za dizajniranje, realizaciju i implementaciju inovativne prakse (Berina Šećibović, nastavnica razredne nastave i Dževahira Dizdar, nastavnica B/H/S jezika i književnosti u Osnovnoj školi "Meša Selimović" u Zenici uz podršku profesora sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici dr. sc. Alice Arnaut i saradnika mr. sc. Fehima Terzića)
- b) Odabir odjeljenja za implementaciju inovativne prakse (odabrana su odjeljenja III² i VI⁴ razreda, koja pohađaju nastavu u istoj smjeni tokom školske godine)
- c) Kreiranje nacrtu inovativne prakse sa vremenskom artikulacijom, zaduženjima članova tima, kreiranje sheme za integriranje sadržaja III i VI razreda, odnosno IV i VII razreda
- d) Analiza dosadašnjih rezultata iz nastavne prakse i dosadašnjih istraživanja u nastavi jezika i književnosti na osnovu internetskih izvora i raspoložive literature s fokusom na različite teorije učenja
- e) Prikupljanje resursa za realizaciju inovativne prakse i kreiranje okruženja za učenje

2. postupak (faza): Pilotiranje inovativne prakse (mart 2017. godine)

- a) Odabir adekvatnih nastavnih sadržaja iz postojećeg Nastavnog plana i okvirnog programa iz nastavnog predmeta B/H/S jezik i književnost za III i VI razred

Za pilotiranje inovativne prakse odabrane su nastavne jedinice *Cvrčak i mrav*, *Ezop* (III razred, usmeno izražavanje i slušanje) i *Otac*, Božidar Prosenjak (VI razred, interpretacija književnog teksta). Moto prvog *Susreta generacija* bio je razgovor o osobinama ljudi kroz rad na alegorijskim pričama (basna i odlomak iz romana), te pisanje pisma kao mješovitog oblika izražavanja.

- b) Realizacija nastavnog sata baziranog na integriranom planiranju i podučavanju učenika različitih uzrasta (generacija) kroz *Susrete generacija na nastavi B/H/S jezika i književnosti*
- c) Evaluacija od strane eksternih evaluatora (predstavici konsultantske kuće Miske Witt & co, predstavnici Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici i Pedagoškog zavoda Zeničko-dobojskog kantona)

U sklopu priprema za provedbu ENABLE BiH projekta u koji je uključen Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici predstavnici organizacije Save the Children, koja vodi navedeni projekat, sa konsultantskom kućom Miske Witt & co. prisustvovali su održavanju prvog nastavnog sata inovativne prakse "*Susreti generacija na nastavi b/h/s jezika i književnosti*". Sat je trajao 45 minuta, a organiziran je kroz naizmjenični direktni i indirektni rad sa učenicima III i VI razreda. Svojevrsan "okvir" ovog sata predstavljale su direktne aktivnosti učenika III razreda (razgovor i *Mirovni krug* na početku sata, te čitanje pisma na kraju sata). Dok su učenici VI razreda realizirali svoje direktne aktivnosti (Venov dijagram, drvo problema, ledeni brijeg, pismo preporuke), učenici III razreda su kroz indirektnu aktivnost pisali pismo tehnikom RAFT.

d) Analiza rezultata pilotiranja inovativne prakse nakon evaluacije

e) Dokumentovanje/publikovanje kroz prezentaciju na Nastavničkom vijeću Osnovne škole "Meša Selimović" Zenica i na web portalu organizacije Save the Children za Sjeverozapadni Balkan

3. postupak (faza): Integracija inovativne prakse u godišnje, mjesečno i dnevno planiranje za školsku 2017/2018. godinu (august 2017. godine)

a) Izrada godišnjeg plana rada za B/H/S jezik i književnost za IV i VII razred (godišnji i mjesečni planovi rada bazirani na definiranim ishodima učenja iz dokumenta ZJNPP za bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik definirana na ishodima učenja)

b) Odabir prigodnih tematskih sadržaja za integrirano podučavanje nastave jezika i književnosti u heterogenoj grupi učenika različitih uzrasta (po jedan "susret generacija" mjesečno)

S ciljem realizacije nastavnih sati integriranog podučavanja nastave B/H/S jezika i književnosti za učenike IV i VII razreda napravljen je plan tematskih sadržaja koji će se realizirati u prvom polugodištu školske 2017/2018. godine:

- septembar – *Teatar u učionici* (medijska kultura)
- oktobar – *Djeca i avantura* (lektira)
- novembar – *Glagoli kroz priču i pjesmu* (gramatika)
- decembar – *Djeca i Evropska unija* (pravopis)

c) Dizajniranje scenarija za nastavne sate namijenjene za realizaciju inovativne prakse

d) Dizajniranje tabela za formativnu procjenu učeničkih postignuća za sate namijenjene za realizaciju inovativne prakse

4. postupak (faza): Primjena inovativne prakse u prvom polugodištu školske 2017/2018. godine (septembar/oktobar 2017. godine - ...)

a) Realizacija nastavnog sata u IV i VII razredu kroz interpolaciju i integraciju sadržaja iz medijske kulture – Tema: Teatar u učionici (septembar, 2017. godine)

U svrhu realizacije nastavnih sati u okviru date teme učenici IV i VII razreda su prvo zajedno posjetili Bosansko narodno pozorište. U okviru obilaska BNP-a (BNP tour) upoznali su se sa različitim segmentima teatarske umjetnosti – scena, kostim, scenografija, lutkarstvo, pozorišni bonton i sl.

Nakon posjete BNP-u učenici su diferencirano po uzrastima na nastavnim satima B/H/S jezika i književnosti radili na tekstu *Jazavac u pozorištu*. Učenici IV razreda su pripremali lutkarsku predstavu prema datom tekstu, a učenici VII

razreda radili su dramatizaciju. To je podrazumijevalo i izradu lutaka i kostima za predstave.

Ujedinjeni oko istog cilja – nastavu književnosti doživljavamo i kroz medijsku kulturu i našu učionicu pretvaramo u pozorišnu scenu – učenici su na jednom zajedničkom satu prezentirali jedni drugima rezultate rada na dramatizaciji teksta *Jazavac u pozorištu*.

b) Realizacija nastavnog sata u IV i VII razredu kroz interpolaciju i integraciju sadržaja iz lektire – Tema: Djeca i avantura (oktobar 2017. godine)

Pripremanje za realizaciju date teme podrazumijevalo je čitanje lektire – *Pinokio*, Karlo Kolodi u IV razredu i *Mali princ*, Antoan de Sent Egziperi u VII razredu. Nakon pročitane lektire, na prvom satu obrade učenici su dobili zadatke na kojima trebaju raditi. Prvi sat obrade lektire održan je odvojeno, ali su učenici dobili iste zadatke na kojima će istim strategijama raditi sedam dana, do narednog sata lektire – dramatizacija, tok događaja, analiza likova, intervju u vezi s idejama romana.

Zadatak je bio da se do narednog sata lektire minimalno dva puta sastanu grupe iz oba razreda koje imaju iste zadatke. Učenici su se na tim sastancima najprije prisjećali šta podrazumijeva rad na zadatku koji su dobili (npr. tabela citat-komentar), a potom su pristupali radu. Na kraju su učenici svakog razreda, okupljeni oko istog zadatka, jedni drugima prezentirali rezultate svoga rada i na taj se način pripremali za prezentaciju u svome odjeljenju.

Drugi sat obrade lektire, uz primjenu pristupa baziranog na ishodima učenja održan je uz prisustvo gostiju, predstavnika organizacije Save the Children iz 20 zemalja svijeta, predstavnika Pedagoškog zavoda Zenica i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici.

d) Realizacija nastavnog sata u IV i VII razredu kroz interpolaciju i integraciju sadržaja iz gramatike – Tema: Glagoli kroz priču i pjesmu (iako je realizacija aktivnosti prvobitno planirana za novembar, pomjerena je za kraj mjeseca oktobra)

Ovaj nastavni sat je realiziran kao ogledni sat za studente IV godine Odsjeka za razrednu nastavu i Odsjeka za b/h/s jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici. Realizacija sata pokazala je da je nastavu gramatike najzahtjevnije realizirati u heterogenom odjeljenju. I pored toga, ovaj sat je zahtijevao iznimnu angažiranost i uključenost svih učenika, budući da su zajedno radili na zadacima vezanim za glagole, ali na različitim uzrasnim nivoima. Zajedničko učenje mlađih i starijih učenika podrazumijevalo je aktiviranje ranije stečenih znanja o glagolima. Stariji učenici su imali i ulogu „mentora“ mlađim uenicima, jer su pratili njihov rad i pomagali im u rješavanju zadataka.

Postignuti rezultati kroz primjenu inovativne prakse

Nakon pilotiranja i implementacije inovativne prakse postignuti su sljedeći rezultati, koji ukazuju na pozitivne efekte navedene prakse zasnovane na integriranom podučavanju:

1. Fokus je pomjeren sa deklarativnih znanja na proceduralna. Jezičko-komunikacijske kompetencije se razvijaju u izazovnim komunikacijskim situacijama u različitom

okruženju i sa različitim sagovornicima, te kroz primjenu različitih strategija koje podržavaju unapređenje vještina čitanja, pisanja, usmenog izražavanja i slušanja. To je bilo moguće pratiti kroz učeničke radove, videosnimke, istraživačke projekte, diskusije sa različitim sagovornicima i praktičnu demonstraciju vještina i znanja na satu.

2. Fokus sa nastavnih sadržaja (orijentacija na ulaz) pomjeren je na kompetencije (orijentacija na izlaz). Nastoje se razvijati sve dimenzije jezičko-komunikacijske kompetencije s posebnim fokusom na pragmatičnu kompetenciju.
3. Razvijen je model planiranja i programiranja baziran na integriranom podučavanju tematskih sadržaja u razrednoj i predmetnoj nastavi u heterogenim grupama, koji unapređuje organizaciju i rad stručnih aktiva nastavnika koji postaju profesionalna zajednica učenja.
4. Formiran je tim koji sačinjavaju nastavnici praktičari i saradnici iz akademske zajednice uz kontinuiranu podršku evaluatora različitih profila, što je unaprijedilo metodičku organizaciju nastave B/H/S jezika i književnosti u osnovnoj školi, te doprinijelo unapređenju djelotvornosti rada osnovne škole kao učeće zajednice.
5. Dizajniran je set inovativnih nastavnih priprema u formi scenarija koji podržavaju definirane ishode učenja i prožimajuće pokazatelje prema okviru ključnih kompetencija za Bosnu i Hercegovinu koje je definirala APOSO 2011. godine.
6. Unaprijeđen je segment vršnjačke edukacije u osnovnoj školi koji podrazumijeva da koncept jedinstva u različitosti dobija novu dimenziju kada se uči i komunicira u grupi učenika različitih uzrasta.

Zaključak

Inovativna nastavna praksa predstavljena u ovom radu može poslužiti za dizajniranje slične inovativne prakse u drugim odgojno-obrazovnim područjima (društveno-humanističko područje, matematičko područje, prirodno područje), specijalno u pojedinim nastavnim predmetima (npr. Matematika, Geografija/Zemljopis, Biologija, Hemija/Kemija, Historija/Istorija/Povijest) ili integrirano kroz nekoliko predmeta koji razvijaju *STEM vještine* (znanost, tehnologija, inženjerstvo i matematika), ili *STEAM vještine* (znanost, tehnologija, inženjerstvo, umjetnost i matematika). Primjena inovativne prakse se može ogledati i u organizaciji različitih vidova vannastavnih i izvanškolskih aktivnosti koje podržavaju rad u heterogenim grupama učenika različitih uzrasta. Uzmemo li u obzir stalnu potrebu za unapređenjem nastavnog procesa, navedena inovativna praksa može poslužiti i kao model za projektno planiranje unutar jednog nastavnog predmeta ili više nastavnih predmeta unutar jednog odgojno-obrazovnog područja. Uvažavanjem temeljnih polazišta inkluzivnog obrazovanja, didaktičko-metodičkih načela u organizaciji i realizaciji nastave B/H/S jezika i književnosti u osnovnoj školi, primjene savremenih tehnika za formativno praćenje (procjenu) učenčkih postignuća, individualizacije u procesu učenja, pruža se prilika drugim autorima za nadogradnju postojeće nastavne prakse. Jedan od pristupa za unapređenje nastavne prakse opisane u ovom radu je pristup integriranja rezultata drugih inovativnih praksi i/ili savremenih metodičkih modela organizacije nastave jezika i književnosti, što za krajnji cilj ima podizanje nivoa kvalitete u metodičkoj organizaciji nastave b/h/s jezika i književnosti u osnovnoj školi.

Literatura

1. Bežen, A. (2008). *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Profil.
2. Burke- Walsh, K. (2000). *Stvaranje učionica u kojima dijete ima centralnu ulogu (8, 9 i 10 godina)*. Sarajevo: COI Step by step.
3. Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. (2001): *Priručnik za primjenu metoda aktivnog učenja/nastave- AKTIVNO UČENJE 2*. Beograd. Obrazovni forum.
4. Mavroskoufis, D.D.isaradnici (2014). *Nastava orijentirana na učenje- Vodič za nastavnike usmjeren na postignuća*. Beograd: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi.
5. Rajlić, I. (2009). *Inoviranje nastave u kombinovanom odjeljenju*. Banja Luka: Grafid.
6. Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Steele, L.J. isaradnici (2002). *Čitanje, pisanje i diskusija u svakom predmetu i šire metode za poboljšavanje kritičkog mišljenja*. Sarajevo COI Step by Step.
8. Špijunović, K. (1998). *Organizacija rada u kombinovanom odjeljenju*. Užice: Kulturno-prosvetna zajednica.
9. Tankersley, D. i saradnici (2011). *Teorija u praksi- Priručnik za profesionalni razvoj učitelja*. Sarajevo: COI Step by step.
- 10.XXX (2008). *Priručnik za učenje usmjereno na učenika*. Ministarstvo zdravstva, socijalne zaštite Podgorica, Crna Gora.
- 11.XXX (2013). *ZJNPP-a za bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik definirana na ishodima učenja*. Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

Internetski izvori

1. <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2012/04/29/nastava-usmjerena-na-ucenika/>
2. <http://inskola.com/>
3. https://phzh.ch/globalassets/ipe.phzh.ch/lehrmittel/hsk-bksm/handbuch_hsu_bkms.pdf
4. <http://www.stem-genijalci.eu/wpcontent/uploads/eucenje/cip/PrirucnikKritickoCitanje.web.pdf>

INNOVATIVE TEACHING PRACTICES IN MOTHER TONGUE AND LITERATURE TEACHING IN THE PRIMARY SCHOOL - Meeting of Generations in B/C/S Language and Literature Classes -

Abstract

From 2012 to 2015 a project entitled Implementation of defined learning outcomes in the linguistic and communication field in the Zenica-Doboj Canton 2012-2015 was implemented in the Zenica-Doboj Canton area. Within it authors had different roles, experiences and results, and upon completion of the project activities they continued team collaboration in the promotion of B/C/S language and literature teaching from the 1st to the 9th grade of the primary school by introducing innovative teaching practices. One of them is called Meeting of Generations in B/C/S Language and Literature. The mentioned practice was done in the elementary school "Meša Selimović" in Zenica from March 2017 in one class of one-teacher education and one class of subject teaching. The practice implied interpolation and integration of B/C/S language and literature in the younger and older classes of primary school

in the way that once a month teaching hour for selected teaching units are conducted in the combined classroom of students of one-teacher education and subject teaching (grades IV and VII) with project or thematic planning. The teaching lessons organized in this way are done by two teachers (teacher of one-teacher education and subject teaching). We based this innovative practice on student-centered learning (SCL), which shifts the basic emphasis from teaching language and literature to the learning and development of linguistic and communication competencies.

Key words: innovative practice, mother tongue teaching, project and thematic planning, student centered learning